

II.

AZ

1848 : XIX. TÖRVÉNYCZIKK ÉS A KAROK.

*

BESZÉD,

MELYLYEL

AZ BUDAPESTI KIR. MAGYAR TUDOMÁNYEGYETEM RECTORI SZÉKÉT

AZ 1901—1902. TANÉVI BEIKTATÁSI ÜNNEPÉLYEN

1901. ÉVI SZEPTEMBER HÓ 15-ÉN

ELFOGLALTA

DR. VÉCSEY TAMÁS

AZ ÖSSZES JOGI TUDOMÁNYOK DOCTORA, A RÓMAI JOG NYILVÁNOS RENDES TANÁRA,
A RÓMAI JOGI SEMINARIUM IGAZGATÓJA, A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADEMIA RENDES
TAGJA, HITES KÖZ- ÉS VÁLTÓ-ÜGYVÉD, AZ I. ALAPVIZSGÁLATI BIZOTTSÁGNAK ELNÖKE,
A MAGYAR JOGÁSZEGYLET ALELNÖKE, AZ IRODALMI KÉRDÉSEKBEN VÉLEMÉNYEZŐ
ORSZÁGOS BIZOTTSÁGNAK, AZ ORSZÁGOS KÖZOKTATÁSI TANÁCSNAK, AZ EV. REF.
CONVENTNEK TAGJA, EGYHÁZKERÜLETI TANÁCSBÍRÓ, AZ EGYHÁZKERÜLET IRODALMI
BIZOTTSÁGÁNAK ELNÖKE, A JOG- ÉS ÁLLAMTUDOMÁNYI KARNAK ISMÉTELTEN VOLT DECÁNJA,
AZ EGYETEMNEK E. I. RECTORA.

Tekintetes Tanács!

Tisztelt ünnepi vendégeink!

A Tekintetes Karok választóinak tudós testülete egyetemünknek kormányát az 1901—902. tanévre rám bízni méltóztatott.

Nem kerestem, nem kértem a kitüntetést, de vissza nem utasíthattam, sőt köszönöm az önként megnyilatkozó bizalmat, mely arra nyitott tért, hogy az *Alma Mater* gondviselője legyek a folyó tanéven át.

A ki, mint én, olyan régóta szereti az egyetemet, arra a rectorátus kétszeres gond és felelősség. Elijesztő aggodalom csak azért nem szállt meg, mert a rector, ámbár *summa rerum penes rectorem est*, nem parancsnok, hanem *primus inter pares*, a kit a Karok autonomiája kimért határvonalokkal vesz körül, s a kit a Tanács alkotmányos befolyása korlátoz és bölcsesége támogat, a tisztikar ügybuzgósága mellett.

Hagyományos szokása az Egyetemnek, hogy a beiktatási ünnepen, a lelépő rector érdemei előtt köszönettel meghajolva, alkalmi beszéddel, mintegy beköszöntővel foglalja el székét az új rector. Ha nem kívánják is tőle, hogy program-előadással lépjen fel, de a kitüntetés, mely a választási urnából sugárzik rá, elég indító ok arra, hogy szót kérjen.

Én is, a gróf KEGLEVICH ZSIGMOND püspökkel (1770—71) kezdődő rectorok sorozatának utolsó, de

hivatalos tagja, most midőn vállaimat az Egyetem első méltóságának díszjelvényével, a dinasztikus hűséget és a *folytonos kötelességteljesítést* jelképező aranylánczczal, az illetékes kezek felékesítették, a *ius edicendi* következtében megragadom az alkalmat, hogy néma ne maradjak. Időszerűnek látom, hogy mondjak valamit alaptörvényünkéről, az 1848 : XIX. törvényczikkről és a Karok egymás iránti viszonyáról.

I. Az 1848 : XIX. törvényczikk.

Az 1848-nak verőfényes tavaszát, midőn szeretünk minden embert, s mámorosan lelkesültünk a szabadságért, jó volna visszavarázsolni.

Apostoli uralkodónk, ma a császárok és királyok bölcs dékánja, 1847-ben még mint fiatal főherczeg V-ik FERDINÁND királyt képviselte azon az ünnepélyen a melyen ISTVÁN főherczeg nádor Pest-Pilis-Solt vármegye főispáni székébe iktattatott. A királyi képviselő Bécsből érkezve eme szavakat mondta: „Magyarországba oly perczen léptem midőn ez egy boldog korszak küszöbén áll.“

A boldog korszak *küszöbéhez* ért akkor az Egyetem is és alig múlt el egy év, bekövetkezett a tanszabadságot biztosító alaptörvényünknek, az 1848 : XIX. törvényczikknek szentesítése. Keletkezését hozom emlékezetbe, hogy hozzáfűzhessem azt az értékes magyarázatot, melyet a folyó év tavaszának köszönhetünk.

Az 1848-ik év márczius 23-án Pozsonyban *kerületi ülést* tartott a Tekintetes Karok és Rendek Táblája. Két tárgy utasítottatott hozzá. Első tárgy „A Magyar Egyetemről.“ A második „A nemzeti színről és az ország címeréről.“ Tetszett a kerületi ülésnek mind a két kérdés, hamar letárgyalta. Még aznap, *országos ülés*

tartatván, itt az elnök KÁROLYI LÁSZLÓ személynöki ítélőmester bejelenti a napirendet, melyet az iménti kerületi ülés egyhangúlag előkészített.

Maga az elnök olvassa fel a napirend első tárgyát, „Törvényjavaslat a „*Magyar Egyetemről*.”¹ Felolvassván, kérdi van-e észrevétele a Karoknak és Rendeknek?“ Senkinek semmi észrevétele nem volt.

Hozzájárulás végett átküldetett a törvényjavaslat a Méltóságos Főrendekhez.

A főrendek az egyetemi törvényjavaslatot haladéktalanul tárgyalták s a következő válaszenettel küldték azt vissza a Karok és Rendekek Táblájához:²

„A méltóságos Főrendek a magyar egyetemenél alkalmazandó *oktatás és tanulás szabadságának azon elvét*, miszerint a tanulóknak ugyan szabad *választásukra* bizassék, mely tant és melyik tanártól kívánják hallgatni, másrésről pedig a rendes tanárokon kívül, *más jeles egyéneknek* is az oktatás megengedtessek“, részükről is elfogadván,

annak elhárítása tekintetéből, nehogy az érintett elvnek rögtöni és feltétlen alkalmazása és életbe léptetése a közoktatás érdekét veszélyeztetőleg bármely zavarokat idézzon elő, nemcsak tanácsosnak, sőt a kellő felügyelés gyakorolhatása tekintetéből szükségesnek is látják, hogy az illető törvényjavaslat

¹ Szövege a következő volt:

1. §. Az Egyetem egyenesen a közoktatási minister hatósága alá rendeltetik.

2. §. Az *oktatás és tanulás szabadságának azon elve*, hogy egyrésről a tanuló arra nézve: mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen, másrésről, hogy a rendes tanárokon kívül, más jeles egyének is oktathassanak, törvényesen kimondatik.

3. §. Ezen elvnek az egyetemenél való alkalmazása a közoktatási miniszerre bízatik, tudósítását ez, és egyéb e részben teendőkről, a legközelebbi országgyűlésnek benyújtván.

² 1847—48. Országgyűlési Irományok 106. szám.

2. §-ának azon szavai után, „másrésről hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is“ a következő szavak tétessenek: „a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak.“

Ennélfogva tehát a Főrendek a Karokat és Rendeket bizodalmasan felszólítják, hogy a fentebbi törvényjavaslatnak ekként való módosításához részükről hozzájárulni sziveskedjenek.

A Főrendek javaslata a Karok és Rendekek tábláján felolvastatván, a Karok és Rendekek egyhangúlag kimondták, hogy a Magyar Egyetem tárgyában közölt törvényjavaslat iránt előadott észrevételeket részükről is helyeseknek találják s elfogadják,¹ miről a Főrendeket 1848 márczius 28-án azzal az üzenettel értesítették, melynek szövegét Pestmegye követe SZENTKIRÁLYI MÓRICZ, mint kerületi elnök mutatta be.² Ezt a Főrendek minden észrevétel nélkül tudomásul vették azonnal, úgy hogy már 1848 márczius 29-én a Karoknak és Rendeknek jelenti a személynöki ítélőmester KOPÁCSY JÓZSEF, hogy

„a Magyar Egyetem“-ről szóló törvényjavaslattal átküldött üzenetre a Főrendeknek semmi észrevétele nincs.

Így tehát a javaslat szentesítés végett legfelsőbb helyre terjesztetett fel, a szokásos felirat kíséretében.³

¹ 1847/48. Országgyűlési Irományok. 127. sz.

² 1847/48. Országgyűlési Irományok. 122. sz.

³ A szentesítés alá terjesztett javaslatnak főrendileg kibővített 2-ik §. így hangzik: „Az oktatás és tanulás szabadságának azon elve, hogy egyrésről a tanuló arra nézve, mely tant és melyik tanártól kívánja hallgatni, szabad választást tehessen; másrésről, hogy a rendes tanárokon kívül más jeles egyének is, a ministerium által ideiglenesen megállapítandó, későbbben pedig törvény által meghatározandó feltételek mellett oktathassanak, törvényesen kimondatik.

A kísérő felirat azonnal elkészült s ezt 1848 márczius 30-án a személynöki ítélőmester KÁROLYI LÁSZLÓ bemutatta.¹ A feliratot még ugyanazon márczius 30-án tartott országos ülésből fel is terjeszték, Ő Felségéhez „legalázatosabb káplánjai, szolgálai s örökös hűségű jobbágjai Magyarországnak s a hozzákapcsolt Részeknek országosan összegyűlt Rendei.”²

A magyar királyi udvari Cancellária, ZSEDÉNYI EDE aláírásával Bécsben 1848 ápril 3-án 7012/412. sz. a. kelt kegyelmes királyi válaszban, Ő Felsége nevében, a fenséges Főherczeggel s Magyarország és a hozzákapcsolt Részek „főtisztelendő, tisztelendő, tiszteletes, tekintetes és nagyságos, nagyságos, vitézlő és nemes, okos és érdemes Karaival és Rendeivel” tudatja, hogy a „Magyar Egyetemről” felterjesztett törvényjavaslatot Ő Felsége kegyelmesen jóváhagygni méltóztatott.³

GHYCY KÁLMÁN nádori ítélőmester olvasta fel az imént idézett királyi jóváhagyást.⁴

Az 1848 : XIX. t.-cikk érintetlenül hagyja az egyetemnek királyi adományokon nyugvó *földesúri* vagyonjogait és kiváltságokon nyugvó *közjogi* állását.⁵

¹ 1847/48. Országgyűlési Irományok. 142. sz.

² 1847/48. Országgyűlési Irományok. 148. sz.

³ 1847/48. Országgyűlési Irományok. 175. sz.

⁴ 1847/48. Országgyűlési Irományok. 176. sz.

⁵ Egyetemünk több mint „országos” valóban „birodalmi” vagy a mint akkor mondták „*álladalmi*” egyetem. Az egyetemnek több mint országos, igazán *birodalmi* jellegét tünteti fel Mária Terézia privilegiuma, továbbá Mária Teréziától kapott egyetemi címerünk s nagy pecsétünk is, mely a *szent korona* alatt az 1777-ben ide tartozó minden ország, ú. m. Horvát-Dalmát-Tótországok, Galiczia, Lodomeria, Ráma, Szerbia, Bolgár és Kunországok címereit egyesíti. A szívpaizs felső vörös mezején az anyaország címeréből, a koronával és patriarchai kettős kereszttel tetéztet hármas halom felett Mária Terézia királynő nevének kezdő aranyos betűi M. T. ragyognak elő. Alsó kék mezején a régibb budai egyetem címere látható, fekete kötési s aranyos szegélyű könyvet tartó arany öltönyű kar, a Duna ezüstös folyama fölött. — Pauler. Az egyetem története. 126. l.

1848 április 7-én Bécsben kelt a kegyelmes királyi levél, a ministerek kinevezéséről, mely szerint báró EÖTVÖS JÓZSEFET „vallás- és nevelésügyi” miniszterévé nevezte ki V. Ferdinánd¹. Az 1848:III. t.-cz. 14. §. e) pontja azonban: *vallás- és közoktatási* ministert említ. Az 1848:XIX. t.-czikk 1. §-a, valamint az eredeti javaslat szövege is csupán csak „*közoktatási*” ministert ismer. Látszik a szövegeztetések kellő ellenőrzésének hiánya. Irányadó mégis csak az 1848:III. t.-cz. 14. §. e) pontja maradt quo nomine et hodie utimur.

Az 1848-iki törvényhozás a XII táblához hasonlítható lapidáris tömörséggel beszél. Az 1848:XIX. t.-czikk, számunkra igazi magna charta libertatis, kevés szóval sokat végzett, törölt és teremtetett.

Az oktatási és tanulási szabadságot inaugurálja. Ezzel a tudományt tette szabaddá, függetlenné.

Az Egyetemet közvetlenül a közoktatási miniszter hatósága alá helyezi. Ezzel az Egyetemet tette szabaddá, függetlenné.

A mai kor gyermeke nem is sejti, mit nyert ezzel az Egyetem; emancipáltatott az önállóságunk rovására atyáskodó bécsi hatalom alól, ha szabad úgy mondanom: nagykorusított.

Megszűnt a bécsi Studien-Hof-Commission beavatkozása. Megszűnt a magyar-ellenes bécsi hatalomtól való függés a tanszékek betöltése és a tankönyvek tekintetében, mely hatalom pl. a FRANK könyvének magyar fordítását sokáig nem engedélyezte, a mely hatalom befolyása következtében a *Hungarica Universitas* nem lehetett a tudomány magyar, se nyelvére, se szellemére nézve.

¹ 1847/48. Országgyűlési Irományok. 233. sz.

Megszűntek a recitatiók és a félévi kényszer-vizsgák s lenyűgöző egyéb korlátozások.

Ime, milyen szégyenletes állapotoknak vetett véget az a XIX-ik törvénycikk, pedig olyan rövid, mintha a decemvirek fogalmazták volna.

Le sem írható, mennyire örvendetes esemény volt, hogy elfoglalta helyét a *magyar* Egyetemen a *magyar* nyelv és nemzeti szellem. Dicső volt az 1848-ik év tavasza, meghozta a nemzeti aspiratiók megtestesülését. Hazánkat aransugaraival remény ragyogta körül. Mindent rózsaszínben látott a hiszékeny hazafiság. Csak az aggódó WENZEL jegyezte napról-napra a délszláv mozgalmak sötét jeleit s csak SZÉCHENYIT nem kápráztatta semmi illusio, ő nem volt optimista.

Eötvös se vélte, hogy csodákat fog tehetni, midőn idealismusának magaslatáról a szabadságnak, az oktatási és tanulási szabadságnak éltető levegőjét bocsátá be az Egyetembe. Bizottságilag elkészült, de királyi jóváhagyást nem nyert „A Magyar Egyetem alapszabályai” című tervezet, melynek 1. §-a szerint „az Egyetem oly *álladalmi* intézet, melyben a tanulóifjuság a *tudományok* mélyébe avattatik. A 2. §-a szerint az Egyetem körében „semminemű vallás vagy felekezeti előnyöknek helye nincs.”

Eötvös a rendi korszak egyetemének szervezetéből sokat volt kénytelen a történelemnek adni át, hogy élvezhető legyen a XIX. század uralkodó eszméi körébe tartozó tanszabadság, mely nélkül nagygyá s dicsővé nem fejlődhetett volna Egyetemünk soha.

De midőn hódolattal elismerem az újnak jogát szemben a régivel, nem habozom hangsúlyozni, hogy a multakból örökölt jó traditiók s helyes observantiák iránti kegyelet ápolandó, mert abban rejlik záloga

annak a tiszteletnek, melylyel az új intézmények iránt viseltetni készek leszünk. Az új intézményeket pedig korszerűen fejleszteni s elveikből a következményeket levonni kell. Ez fájdalom az 1848 : XIX. törvényczikkkel 1848-ban meg nem történhetett, ugyanis az 1848-iki remek tavaszt zavargós nyár s ezt fegyveres ősz követte, melynek kezdetén Eötvös kénytelen volt búcsut mondani az Egyetemnek és mint SZÉCHENYI, a hazának is.

Zord idők következtek. De a tanszabadságot, legyünk bátrak ezt az igazságot TOLDYVAL kimondani, se GERINGER, se THUN nem bántotta, csakhogy felfüggesztették egyetemi autonomiánkat s ismét úgy függött Béctől a mi Egyetemünk, akár a csernoviczi.

Az 1861-iki reménysugár után, midőn az ország-bírói értekezleten a tanszabadságot WENZEL védelmezte meg, türelemmel bevártuk a koronázás napját, mely az Ő Felsége által jelzett boldog korszakot megnyitotta. Az 1848-ban kimondott függetlenség megvalósult. Eötvös újra vezeti és fejleszti az Egyetemet. Az adót fizető nemzet, milliókra menő áldozatkészségével olyan lendületet adott és ad az 1848 : XIX. törvényczikkben szentesített tanszabadság alapján működő Egyetem haladásának, melyre tekinteni valóban lélekemelő.

II. Az 1848 : XIX. törvényczikk hatása.

Legyen szabad néhány adattal illusztrálni az 1848 : XIX. törvényczikk következtében beállott haladását Egyetemünknek.

1. Az Egyetem budgetje:

1851-ben	196.238 frt,
1861-ben	222.542 „

1871-ben	352.059	frt.
1881-ben	462.209	„
1891-ben	712.727	„
most 1901-ben	1,232.170	„

2. A dotatio emelkedésével az Egyetem megnövekedett, átalakult, tért hódított. Megszaporodtak azok, a kik a magyar tudományosságnak és a lelkes ifjuságnak szentelik erejüket, életüket.

A tanszékek száma volt az egész Egyetemen:

1861-ben	51,
1871-ben	69,
1881-ben	77,
1891-ben	88,
1901-ben	107.

A rendes tanszékek képviselőin felül még rendkívüli- és magántanárok előadásai állnak a tanulni vágyók rendelkezésére.

Úgy, hogy a hirdetett collegiumok száma volt:

1861-ben	111,
1871-ben	192,
1881-ben	288,
1891-ben	326,
1901-ben	387.

3. Karöltve járt a haladással a hallgatók számának emelkedése:

1861-ben	1.313,
1871-ben	2.375,
1881-ben	2.979,
1891-ben	3.550,
1900/1-ben	5.661

hallgató iratkozott be, mindig az első félévi létszámot véve.

Ezek a nagy számok mutatják azt is, hogy milyen jelentékeny intézmény a Magyar Tudomány-egyetem. Nem vénül, sőt ellenkezőleg örök ifjú a szelleme. A nemzettel együtt folyvást megújul, mert a nemzettel halad. Tudománynyal táplálja a haza reménységét. Nélkülözhetlen tényező az állam életében.

Az Egyetemtől, SZÉCHENYI korszakot alkotó hatása következtében megköveteljük, hogy a magyar szellemi többség kivívásában s elismertetésében buzgó részt vegyen. Eötvös második ministersége óta engedik a viszonyok, hogy az Akademiával kezét fogva dolgozzék az Egyetem az önálló magyar nemzeti tudományosság terjesztésén és *előbbrevitelén*.

De e mellett az Egyetemtől még azt is követeli a nemzet, hogy a hit és jog, az egészség és felsőbb oktatás *gyakorlati szolgálatához* adja meg az előkészítő mesterleveleket. Az Egyetem kvalifikáljon is.

Ime a kettős feladat. Közölni a kész ismereteket, kutatni újakat. Tanítani a tudomány készleteinek *rendszerét*, s a kutatásnak *módszerét*. Megismertetni mindazt *quae tradita fuerant* és megadni a módszert a további búvárlatra, mert az egyetemi tanár nem fog *in his, quae tradita fuerant, perseverare*, hanem feladataul tekinti *ingenii qualitate et fiducia doctrinae plurima innorare*.¹

Jogos követelménynek tartom, hogy a tanár írjon is, de nagy tévedés azt hinni, hogy a holt betű pótolhatja az élő szót, hogy a könyv pótolja az előadást. A tanár és a hallgató személyi kölcsönös egymásra-hatását legkevésbé sem pótolhatja az írás.

Az előadás ma kevésbé oratio ex cathedra és ékes affirmatio, hanem inkább fejtegetés, következ-

¹ Dig. 1. 2. 2. § 47.

tetés, felébresztése a gondolkodásnak, együtt-okoskodásnak. Az igazság közös keresésének és megtalálásának művészete.

Jobb tanítványainkat önálló gondolkodásra és feldolgozásra képesítjük, nekik nemcsak hirdetjük a kész tudományt, hanem beható útbaigazításokkal, pályakérdésekkel buzdítjuk őket, hogy ha tehetségesek, előbbre vigyék a tudományt.

Az ilyenek számára valók az Egyetem palotái és pavillonai, Budapest ékességei. Szép, czélszerű, teljes berendezésű telepek várják a demonstratív szakok művelőit. Könyvtári olvasószobák, amphitheatralis tantermek, laboratoriumok az experimentáláshoz, seminariumi helyiségek felszerelve oly apparátusokkal, melyekről a koronázás *előtti* Egyetemen sejtelme se volt senkinek, hivatgatják a választottakat.

Nemcsak tudományos előadást kell hallani s előadási képességet kell látni az ifjuságnak, hanem e mellett *nemes* érzést és *ideális* gondolkodást is kell tanulni az Egyetemen. Az előadást úgy a hogy, el lehet olvasni gyorsírói jegyzetből, de a *példát* látni kell. A valódi mester szívét és életét szenteli szakmájának. Ennek látása vonzza, ez bilincseli le a succrescentiát.

Ezért hagyjuk magunkhoz közeledni a jelesebb tanítványokat. Ezért nem vagyunk megközelíthetetlenek a jobbaknak. Ezért nem találkoznak zárkózottsággal, mások mint a „stréberek“ és a szédelgők.

Ne csak a *tanszék* legyen környezve lelkes hallgatókkal az előadás alatt, hanem a *tanár* *szívéhez* közeledjék, ragaszkodjék az érdeklődő, buzgó tanítvány, mindenkorra. A tanfolyam bevégezése és a diploma megszerzése után is maradjon meg a szel-

lemi kapocs. Maradjanak hívek az Egyetemhez s a választott szaktudományhoz. Ez a hűség lesz az az aranyszál, mely összefűzi a mestert a távozó, az élet küzdőterére lépő tanítványokkal.

Így be fog világítani az Egyetem tudományos szelleme a gyakorlati élet mezejére. Így lesz a magyar tudományosság képviselőiből hatalmas összetartó testület. A tanár s tanítványai közti viszony melegsége *jutalma* lesz a tanárnak, *talizmánja* lesz az Egyetem nagykorú fiainak, kiknek collectiv iránya a nemzeti művelődés javára fog szolgálni.

III. Az 1848 : XIX. t.-czikk magyarázata.

A tanszabadságot biztosító 1848-iki XIX. t.-czikk, melynek alapján az Egyetem tudományossá s hatalmassá lett, a folyó évi májusban olyan magyarázat világitásába helyeztetett, mely örökre emlékezetes marad.

A XIX. t.-czikk szövege s a Főrendiház üzenete¹ a tanszabadságnak csak azt az elvét emeli ki, miszerint a *tanulóknak* szabad választásukra bizassék, mely tant s melyik tanártól kívánják hallgatni s hogy a rendes tanárokon kívül *más jeles egyéneknek* is megengedtessek az oktatás.

Ez azonban nem meríti ki a XIX. t.-czikkben szentesített tanszabadság fogalmát, melynek köréről sokáig nem tárgyaltunk, mert benne zavartalanul éltünk, s azt senki vita tárgyává nem tette. A *tanulási* szabadságot ugyan bizonyos vizsgák 1855 óta határozott mederbe szorították, de az *oktatási* szabadság érintetlen maradt. Nem is volt azt kitől féltenünk a koronázás óta, hisz a koronázási hitlevél és eskü főleg a *szabadságok* biztosítója.

¹ Lásd az 121-ik lapon.

Hogy a koronás király ministere, a magyar állam-hatalom illetékes letéteményese Wlassics Gyula úr ő Excellentiája mily tisztelettel viseltetik az oktatási szabadság iránt, annak emlékezetes manifestatioja történt az 1901 május 7-iki ülésén a Képviselőháznak.

Az assentatio hibájába talán nem esem, ha kezemben, egykori collegám, a mostani vallás- és közoktatásügyi minister úr ő nagyméltósága előtt, meghajol az Egyetem lobogója, üdvözölve az államférfiut, a ki nálunk az oktatási szabadságnak, vagyis a kritikai gondolatközlés szabadságának legtekintélyesebb commentátora.

A parlamenti fényes sikerek hódító fegyverével, az ékesszólás varázsigéivel védte ministerünk a tan-szabadságot az idézett emlékezetes ülésen. Ragyogó apologiájában kijelentette a felelős minister, hogy *„az állam, a maga hivatalos hatalmát nem használja a tanítási szabadság elnyomására, a kutatási és gondolatközlési szabadság korlátozására“*.

Az *occasio legis* és a *ratio legis* igen különböző s egymástól független. Az idézett ministeri nyilatkozat tétele alkalmából is megkülönböztetendő az *occasio* és a *ratio*. A kérdéses nyilatkozat *occasioját* lehet politikailag kiszinezni. Én ezt nem teszem. Ez a hely, a hol állok, nem tehető a napi politika forumává.

Megengedem, sőt hiszem, hogy a magyar journalistikának és publicistikának távolról se volt szándékában a gondolatközlési szabadság elnyomása. A Képviselőházban se akarta senki se a gondolatközlés jogának elvi korlátozását. Nálunk senki se tagadta, hogy a tudományos kritika *elvontan* mindent ítélőszéke elébe idézhet. A lelkiismeretes meggyőződés, az egyéni vélemény közlése a kathedrának szent joga. Az okta-

tási szabadság értékes eszköze a művelődésnek, el-
kobozhatatlan levegője a tudósnak.

A képviselőházi *occasio* menjen feledékenységre. A *ratio*, mely a ministert vezette, a *szabadság tisztelete és oltalmazása*, feledhetetlen marad. Reipublicae causa sponsio volt, midőn jelezte „*mindig élénken érzett abbeli kötelességét, hogy minden támadást kész visszaverni, mely a tanítási szabadság ellen netalán intéztetnék*“.

Büszkeséggel gondolok s nyugodtan nézek a tanítási szabadság szent ügyére. Tudom, hogy Magyarországon a tudományos meggyőződésért, még ha az netalán téves lenne is, egyetlen tudós se fog többé KREIL ANTALNAK a bölcészet tanárának, vagy a genialis és ékesszóló KOPPY KÁROLYNAK a történelem tanárának sorsára jutni, kiket 1795-ben hivatalból nyugdíjaztak s az egyetem székhelyéről kitiltottak, noha még 1790-ben a király legfelsőbb rosszalását jelentette ki Pozsonyvármegyének, hogy KREILT (den allgemein bekannten und geschickten Lehrer) alaptalanul vádolta. KOPPY a CROUY-család kérdésében tett ártatlan állításért üldöztetett.

Egyetemünkön, *mutatis mutandis*, immár épp oly sérthetetlen a szólásszabadság, mint a Házban. A gondolatközlést immunitas védi az Egyetemen épp úgy, mint a parlamentben, azért biztosítá a minister ünnepelesen a Házat s általa az országot, hogy „*lelkiismeretességgel, aggódó gondoskodással és teljes erővel s hatalommal őrizni meg a maga egészében és teljességében a szabadságok legnemesbikét: a tanszabadságot*“.

Ezt a kijelentést, az 1848 : XIX. t.-cikknek ezt a kiterjesztő magyarázatát helyeselte a Ház. Tudom, hogy a végrehajtó-hatalom nyilatkozata nem törvény, de azt is tudom, hogy a fentebb idézett magyarázat a

törvényt híven értelmezi, *inveterata consuetudo* fogja azt körülvértetni, sőt már ma is irányadó és közkötelező kijelentés, mert az 1848 : XIX. t.-cikk 3. §-a szó szerint azt mondja, hogy „az oktatási és tanulási szabadság elvének az *egyetemnél való alkalmazása* a közoktatási miniszterre bízatik“. A tanszabadság elvének *alkalmazását* a törvény a miniszterre bízta. A miniszter a törvény hamisítlan értelmében, igazi szabadelvűséggel, illetékesen nyilatkozott törvényi megbízatása tárgyában, nyilatkozata tehát közel jár ahhoz, hogy *legis vicem obtinet, legis vigorem habet* mint a *glossa ordinaria*.

Az Egyetem évkönyvébe jegyzem be ezt a nevezetes glossát, mely megvilágítja, hogy milyen kincs rejlik s milyen szabadságvédő hatalom és erő foglaltatik az 1848 : XIX. t.-cikkben, melyet most ismerék a maga teljességében, mert *scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*¹. Hiszem, sőt tudom, hogy adandó alkalommal bíróságaink igazolni fogják: *quidquid agnoscit glossa, agnoscit curia*.

Virchow, a világhírű tudós, egynegyed század előtt a tudomány szabadságát Németországban talán még félthette, félthettük mink is valaha. De most már nem félthetjük, mert a vizsgálódás eredményének közlését a tudományos rostrumok előtt minden korlátozás vagy éppen üldözés ellen védi az 1848 : XIX. törvenyzikk s annak felvilágosult értelmezése.

Egészen más kérdés, hogy kötelező kényszervizsgákon a tanulóktól szükséges-e követelni a még folyamatban levő vizsgálódások s egyéni sejtelmek betanulását.

Erre mondja VIRCHOW, hogy mérsékeljük magun-

¹ Celsus Dig. 1. 3. 17.

kat, maradjunk a vizsgákon a már constatatált s bebizonyított igazságok követelésénél.¹

A tanárnak bölcs belátásától függ, hogy a mit ő mint tudós sejt vagy jósol, előadja-e a kezdőknek. Az elvont tudomány szempontjából nyereség lehet valamely vizsgálódás, még mielőtt az könnyen érthetővé s a nyilvános examinálásra alkalmassá válttna. Lehet az is, hogy a tudós az ő kutatásainak eredményét a tanszékről hirdethetőnek tartja már most, holott azt az állam, a pálya kezdetén követelt vizsgálatokon, paedagogiai s didaktikai okból nem tartja szükségesnek kérdeztetni.

A jogbölcsészet nem-kérdezése iránti rendeletnek, a mely tudomány különben sehol se tárgya az alapvizsgáknak, más értelmet tulajdonítani nem fogunk, nem engedünk. Legkevesbbé se foglalok állást a jog és állam fölötti kritikai bölcselkedés és egész a prae-historikus előzményekig beható történeti megvilágítás ellen, mert régen megtanultam, hogy a jogtudomány-nak két szeme van: a bölcsészet és a történelem.

IV. A Karok harmoniája.

Bármilyen kőszikla-alapon nyugodjék is, és bármilyen nagy budget felett rendelkezék is az Egyetem, részeinek a Karoknak összhangzatos működése nélkül

¹ VIRCHOW szerint wir an dem Punkte angekommen sind, wo wir uns die besondere Aufgabe stellen müssen durch unsere Mässigung, durch einen gewissen Verzicht auf Liebhabereien und persönliche Meinungen es möglich zu machen, dass die günstige Stimmung der Nation, die wir besitzen, nicht umschlage. Wir sind in der That in Gefahr, durch je weite Benützung der Freiheit, welche uns die jetzigen Zustände darbieten, die Zukunft zu gefährden. Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat. Rede von RUDOLF VIRCHOW. Berlin, 1877. 7-ik lap.

állása nem lehet imponáló. Ezért örülök én a Karok közti rokonszenvnek s kívánom annak ápolását.

A *hittudományi* Kar áhitatos atyái és növendékei hadd hirdessék, terjeszszék mindenfelé a hit vigasztalásait, a béke s egyetértés szelid ígéit, a keresztényi szeretet boldogító evangéliumát.

A *jogi s államtudományi* Kar tárgyalja a haladó emberiség legfelségesebb intézményét. Ez a *jog* és az *állam*. Ezért a jogi Kar socialis jelentősége kimondhatatlan. Annak virágzásától függ jó vagy balsorsa a nemzet nagy részének. A jogi Karban hirdetjük, tanítjuk *honeste vive neminem laede suum cuique tribue*, mert ezt még folyvást hirdetni s tanítani kell. A *cultus iustitiae* intézményszerű biztosításra szorul.

A parancsolatot *suum cuique tribue* csak úgy teljesítheted, ha az egyén természetét, szükségleteit, vágyait, erőit, érdekeit megismered; ha méltánylod, hogy *quod ius naturale attinet omnes homines, aequales sunt*¹, továbbá, ha a társadalmat emberismerettel és rokonszenvvel vizsgálod, mert a ki tapasztalatlan és gyűlölködő, az nem lehet igazságos. Az igazságot a tudomány világítja meg, az emberszeretet melegíti fel. Tudtok-e nemesebb ábrándot képzelni, mint mikor formulázott 1789-ben la déclaration des droit de l'homme. Egy lépés történt akkor az igazságosság ideálja felé. A civilisatio nem más, mint haladás az igazságosság útján.

A theologia, philosophia és jog büszke lehet a régiségére egyetemünkön. Az *orvosi* Kar ellenkezőleg a *fiatalságára* lehet büszke. Felállításának első tervét 1751-ben mutatták be Mária Teréziának, de a szervezés lassan haladt, csak 1770 november 29 óta

¹ Dig. 50. 17. 32. Ulpianus.

működik az orvosi kar, melynek érdeme, hogy közvetlenül a humanitas szolgálatában áll, megmenti a fájdalomtól a szenvedő emberiséget. Elmondhatjuk róla, hogy *templum valetudini recuperandae sacrum*.

A bölcsészeti Kar örökbecsű intése: *disce puer sapere*. A sapientiát követi, midőn szövetségben áll az összes műzsákkal és grációkkal s a szép génuszok vezetése alatt halad. Övé úgy a materialis, mint az immaterialis mindenség. Kiméri a végtelen távolságokat s a legapróbb parányokat, meghatározza a föld gravitatioját, súlyát és tömegét, felderíti az emberiség s ebben a magyarság történetét, megismerteti az erkölcsi világrendet.

Nem is kell említenem, hogy a szellemileg világitó munkának, ha van rá szakember, valamennyinek van műhelye egyik vagy másik Kar kebelében.

A Karok, ha nem is székek, de a legillustrisabb szellemi munkásegységek, előkelő testületi jogokkal és kiváltságokkal.

A mily üdvös, hogy a rokon tanszékek ugyanabba a facultásba tartoznak, éppen oly kíváncsi a Karok közti harmonia megőrzése s a bensőségebb viszonynak ápolása.

A Karok nálunk nem összefüggéstelen szakiskolák, hanem ugyanazon szellemi hatalomnak változatos megnyilatkozásai. Mindenik Kar önálló szabad egyediség, belkormányzati önállósággal, de a többiekkel szemben megőrzendő természetes egyensúlyban és paritásban. Jogi vagy régibb szóval élve erkölcsi személy mindenik, úgy azonban, hogy együtt alkotják az Egyetemet. Mindenik követelheti, hogy autonómiáját senki ne bántsa, szabad mozgásában, erői kifejtésében senki ne korlátozza, de egy célra működik

valamennyi, az erők collectivitásával. Ez a czél formailag nem más, mint az *igazság keresése* és hirdetése.

Az Egyetem tudósai a munkafelosztás szerint különböző bányákban dolgoznak ugyan, de mindnyájan az igazságot akarják keresni és óhajtják hirdetni. Ezen nyugszik a Karoknak *összefüggése*, az Egyetemnek *egysége*.

Az egységes Egyetemben nagy értelmi és erkölcsi hatalom él és uralkodik. Ezt a facultások harmonikus benső viszonya a közjóra fokozza.¹

A Karok concordantiáját emeli az is, hogy a tudományok *egymásra vannak utalva*. A természeti és a szellemi tudományok együtt a test és a lélek, a beszéd és a gondolat, a tett és a szó, a corpus és az animus. Van kölcsönösség az érdeklődésnek terjesztésében, a lelkesedés lángragyujtásában, a kitartó lelkiismeretes munkálkodás megbecsülésében.

A tudományok egyesítése az Egyetemen és azok együtt való hirdetése a tanrendben figyelmeztetés akar lenni a nagy választékra, hogy az egyetemi polgár ne maradjon egyoldalú, félszeg, ne legyen korlátolt, a ki a maga minimumára szorítkozik s azzal visszavonul és elzárkozik.

Az alma mater nem *kari*, hanem *egyetemi* polgárokbán, *cives optimo iure*, gyönyörködik.

Az egyetemi tanulmányok középpontját a felvilágosodás századában s még jóval azután is a bölcsészet foglalta el. Ezt választották a nagyhirű német egyetemeken közös studiumnak, mely minden karbeli hallgatókat egyesített, lelkesített. Jogász, orvos, theologus, mind látogatta a bölcsészeti előadásokat. Ezeken

¹ Inaugurationrede von Gustav Tschermak. Wien, 1893. 42. 1.

jelen volt az egész egyetem, találkozott, megismerkedett egymással minden egyetemi polgár. Ideális gondolkodás és kritikus szellem járt a bölcsészettel, melynek hallgatói a lelki rokonság érzetével emlékeztek az egyetemi derült időkre, évtizedek multával is.

Mostanában minden facultas hallgatósága külön húzódik egymástól. Az első évben még megesik, hogy a jogász s az orvostanhallgató benéz a bölcsészeti kar némely collegiumába, de azután szűk körbe zárkózik a legtöbb tanuló s körül bástyázza magát a szak- vagy plane kenyér-studiumokkal, midőn aztán más Karok virágos mezői nem érdeklik, sőt nem jut eszébe, hogy szomszédai is vannak s vizsgáit letéve, elfeledi a saját facultását is. Ez az állapot táplálja a társadalmi dissolutiot, az élethivatások közti hidegséget és közönyt. A közös találkozási helynek csekélysége, az azonos gondolkodás és érzelem fogyatékosága elfogultságot okoz, sőt egyik-másik érdemes foglalkozás lenézését idézi elő.

Nem hangsúlyozhatom eléggé, mily szerencse az bármelyik Kar hallgatójára, ha többször s mindig fogékonyan néz szét más Karokban is, és ha más karbeliek eszmevilágába és módszerébe is bepillant, mert így magasabb és általánosabb nézőpontokra emelkedik, tágasabb látókört szerez s összehasonlításokat tehet. Ki tudná megmondani, milyen előnyös az bármelyik Kar hallgatójára, ha megismeri más tudományok nagy gondolkodóit és kutatóit is? Az exakt tudományok mestereivel való érintkezés impulzust adhat a humanistikus tárgyak képviselőinek is, mert a kutató tudós más tehetséges emberekben is vágyat ébreszt a kutatásra, s másokat is serkent a bűvárlatra.

Azt hallom, hogy az új század nem lesz a philosophia százada a német egyetemeken. Más közös egyesítő studiumot keresnek.

Nekem a jogásznak senki sem fogja rossz néven venni, ha a *jog* és *állam* megismerését tartom a közép-pontba helyezendőnek. Nem úgy, hogy a már is túltömött jogi Karba az eddiginél is többen iratkozzanak be, hanem úgy, hogy más Karok hallgatói is vegyenek tudomást a jogról és az államról s a társadalmi gazdaságtanról, mert a jog és az állam, alkotmányi és gazdasági háttérrel, megérdemli, hogy a benne rejlő fenséges vonásokat megismerjék a szakörökön kívül állók is.

Valóban mindenkit érdekelhet a jogtudomány, midőn a gazdaságilag gyöngébbek védelmét is napirendre tűzi. Az egész társadalmat érdekelheti a törvényhozási politika, mely tudatában van annak, hogy 1848 óta a szabadság *általános*. Kit ne érdekelne annak mérlegelése, hogy a szavazatjog kiterjesztését miként sietteti az általános tan- és védkötelezettség és az öntudatra ébresztett munkások szervezkedése.

A bölcsészeti Kar tárgyai közül emelkedő pályán halad az aesthetika, a történelem s földrajz, a természettudomány s a nyelvészet.

Az aesthetikára, a modern secessio terjedése mellett, nagy feladat vár; tágasabb körökben kell a szépérzékét fejleszteni, a képzőművészet gyönyöreinek okos élvezetét tanítani, hogy örömet okozzon a színek szivárványa, a formák plasticitása, az izlés nemesbülése mindenik Karban.

A természettudományi kutatások inductiv módszere hozta meg a többi tudományok regeneratióját is.

Az emberiség nagy problémái más úton-módon tárgyaltnak ma, mint a scholastika idejében. Indiciumbokból indul ki a bizonyítástan. A természettudományok haladása emelte az orvost a javasasszonyok és klerikus gyógyítók színvonala fölébe. Az orvosszakértő a bíró előtt ma nem vádol, nem véd, hanem a tiszta valóságot deríti fel és ezzel előmozdítja az igazság kiszolgáltatását, a helyes arányban álló verdikt hozatalát.

Többször *magyarul* beszélünk, irunk az egyetemen, hol előbb a latin, majd 1849-től 1861-ig a németé volt a hatalom. De féltetni kell a magyarosságot.

Ti magyar nyelvtudósok! ellenőrizzétek mindnyájunk ajkát és tollát. Mink idegen irodalmakat olvasunk, a napisajtó idegen szellemi termékeket sebtiben talál reggel és este asztalunkra, tele nyelvtani hibákkal, fattyuhajtásokkal, utánzatokkal, idegen istenek imádásával. Ennek következtében veszély fenyegeti a magyaros szófűzést, a magyaros gondolkodást. Magyar nyelvtudományi előadásokat kellene rendezni az összes egyetemi polgárság számára.

Egyet minden esetre hirdetni fog a bölcsészeti Kar minden időben. Azt, hogy *a tudomány önczél*. Önmagáért művelendő, minden részleteiben, tekintet nélkül arra, hogy mit tesz, mit nem tesz vizsgál tárgyává az állam.

A három világi Kar általános természetű tantárgyai közül az érdekesebbek szépen válogathatók, tanulságosan illeszthetők egymás mellé.

Magas, nemes és emberies műveltséget szerezhethet a hallgató, a ki a különböző Karok tantárgyai közt megtalálja mindazt, a mivel menekül a korlátolt, egyoldalú, elfogult, szűk besánczoltatástól. Nem lesz

ezeremester, hanem józan eklektikus, művelt s vezetésre hivatott szakférfiu.

A tervszerűen válogató *jeles tanítványok* teszik meleggé a Karok közti viszonyt, teszik tökéletesebbé az egyetértést, élénkítik a testvériséget s az összetartozandóság érzetét.

Az ilyen hallgatóink lesznek szószólói a Karok közti összefüggés érzetének. Így nemcsak a külső szervezet, a közös rector és Tanács, hanem belső szellemi kötelék fűzi össze a Karokat, mint egyesíti újabban a párizsi fakultásokat, úgy hogy ma már ismét beszélnek a párizsi egyetem egységességéről.

A különböző Karok tagjaira nézve közös találkozási alkalmakat ad a *hazafiság* is. Az egyetem okos látogatása nemcsak az észet élesíti, hanem a szívet és jellemet is nemesíti, képezi, neveli a jövőnek vezetőit hazafias irányban. A kegyeletes ifjúság ünnepli a nemzet vértanuit, megkoszoruzza a nemzet nagy halottjait vagy inkább halhatatlanait; lelkesen ünnepli a politikai átalakulás márcziusi idusát.

Kimeríthetetlen forrásai ezek a közös ünnepek a lelkesítő hazafiasságnak, a rajongó honszeretetnek. Ez a magasztos cultus pedig közelebb hozza egymáshoz s a legszentebb érzelem közösségével egyesíti a különböző Karok hallgatóit.

A Karok közt nagybecsű szellemi kapcsolatot alkot a tanári érzelem s gondolkodás emelkedettségének, *nemességének azonossága*.

A theologus, a jogász, az orvos és a bölcsész-tanár nem csupán csak anyagi jutalomért dolgozik, nem bérért, zsoldért fáradozik. A tiszteletdíj, ha millió is az egyetemi budget, nem éri fel a szellemi munka ethikai becsét. A theologus a lelkiek, a jogász az

igazság, az orvos a szenvedő emberiség, a tudós tanár a lelkes ifjúság szent érdekei képviselője. A tiszteletdíjjal nem lehet minket *megfizetni*, azzal csak a tisztelet adóját lehet részben leróvni.¹ A tanár legszébb jutalmát magában a *tanári működésben* találja. Az elismerés, a megtisztelő emlék a tanítványok százainak, ezreinek hálás szívében van elhelyezve s biztosítva. Bármely karbeliek legyünk is, a kik így gondolkodunk, lehetünk-e egymás irányában rokonszenv nélkül?

A munkafelosztás teremti a Karokat s az egyetemi szervezet biztosítja mindenkinek függetlenségét, autonomiáját, de a *collegialitás*, az ifjúságnak szeretete egyesíti a különböző karbelieket. Jó- és balsorsban éreznünk kell, hogy szolidaritás van életbevágó ügyeink közt. Összefüggnek a tudományok. Tantárgyaink egymást kiegészítik, kibővítik, kimélyítik. A collegiális viszonyból gyarapodik a Karok közti viszonynak bensősége. A testvéries gyöngédség s szeretet melegénél *kari* tárgyalásaink, tanácskozásaink át lesznek varázsolva nyugodt, higgadt, kellemes találkozásokká, sőt némi szervezeti módosítással azt el lehetne érni, hogy noha mindegyik Kar belügyei intézésében a többi Karoktól független egész s azokkal tökéletes egyenlőséget élvez, mégis az egész Egyetemet *kifelé* érdeklő kérdésekben közös *egyetemi* előkészítő tanácskozások tartatnának, hol minden tanárnak lenne ülése és szava, épségben hagyva a Karok szerinti döntést.

A nagy összejövetelek mellett élénkülne annak érzése, hogy az egységes szervezetnek élő alkotói és nem szétszórt fragmentumai vagyunk; tudomást

¹ Vécsey T.: A római jog. 385. lap.

vennénk arról, hogy kisebb-nagyobb fragmentumokat juttat ki-ki a magyar tudományosság pandektáihoz; mindenik specialistát boldogítaná az a tudat, hogy az ő szakmája vonzó és vonzott test az egyetemi tudományok naprendszerében.

Nem lehet az Egyetemre nagyobb áldás, mint az erők cooperatioja s az ezen nyugvó összhang, rokonszenv s kifelé egység, daczára a különbségeknek, melyek befelé elválasztanak bennünket a kutatási körök és módszerek tekintetében. Magasztos érzés, hogy egy nagy családot alkotnak az Egyetem tanárai.

Az unio fokozza az erőket, ki nem számítható arányokban. A szellemi erők szövetkezése hatalmas autonómiát követel a közéletben s annak tiszteletet parancsol és biztosít, minden irányban.

Eszményképünk a munka.

Feladatunk az igazság keresése, újabb igazságok felderítésével a tudomány előbbre vitele.

Fáradozásaink, virrasztásaink főcélja a haza államjogi, közgazdasági és szellemi függetlenségének fokozása.

Éltető levegőnk a tanszabadság.

Boldogságunk a tanítványok haladása.

Büszkeségünk a succrescentia.

Legfőbb vágyunk, hogy az Egyetemet minél virágzóbbá tegyük.

Ime mindmegannyi találkozó pont, melyre mindenik Kar valamennyi tagja törekszik.

V. Rectori fogadalom.

A hol a hit és jog, egészség és bölcsesség oltárainál a tudománynak annyi fölkentje áldozik s annyi

nemes példát ad a lelkes fiatalságnak, mint Egyetemünkön, ott elvárható, hogy a *béke és a tudomány* zavartalanul lakozzék nekik szentelt csarnokainkban.

Ez az én rectori *reményem*.

A lelkiismeretes vezetés: rectori *elhatározásom*.

Kötelességem ugyan az Egyetem javát czélzó minden eszmével foglalkozni, azt illetékes úton-módon tárgyaltatni, s a mi határozatba megy, azt életbe léptetni, de a rövid hivatalos év főleg administratív feladatokat tűz a rector elébe.

Ébren fogok örködni az egyetemi rend és fegyelem felett.

Erélyesen fogom védeni az egyetemi élet békéjét, nyugalmat és szabadságát.

Érvényt akarok szerezni az Egyetem aranybullás királyi privilegiumainak, önkormányzatunkból folyó statutumainknak s tisztes hagyományainknak minden irányban.

Atyai szívvvel s komolysággal mozdítom elő az ifjuság boldogulását.

Ez részemről a rectori ünnepélyes *fogadalom*.

